

KATONA ESZTER

A Bernarda Alba háza és Nagy László fordítása¹

García Lorca drámáinak magyar fordításai

A magyar nézők 1955-ben láthatták először színpadon Federico García Lorca drámáját, a *Bernarda Alba házát*. A darabot a budapesti Katona József Színház mutatta be Marton Endre rendezésében. Az első magyar *Bernarda*-bemutató nagy siker volt, a kritika elismerően írt a rendezésről, a színészek alakításáról, a szerzőről és a műről, és ez megalapozta az andalúz költő-drámaíró népszerűségét hazánkban.

García Lorca drámái összesen tizenegy önálló kötetben jelentek meg magyarul. Közülük az 1967-es Federico García Lorca *Összes művei* második kötete, valamint az 1988-as *Színművek* kötet a legteljesebb, bár ez utóbbi csak az előző változatlan újrakiadása. A drámák fordítói: Benyhe János, Illyés Gyula, Németh László, Tótfalusi István és András László voltak. Utóbbi műfordítónknak köszönhetjük többek között a *Bernarda Alba háza* fordítását is.

A színházi szövegek azonban nemcsak kiadásra, hanem előadásra is készülnek, hiszen a drámai műfaj végső célja a színpadra állítás, s ilyenkor az elsődleges szempont a mondhatóság és az érthetőség. Azaz, hogy a szöveg a színészek számára jól előadható, a nézők számára pedig érthető legyen. Gyakran rendezői felkérésre készülnek a drámák újrafordításai, és a műfordítás-kritikában igen gazdag irodalma van az újrafordítás témájának is. Az újramagyarított drámaklasszikusok kapcsán sokszor heves vita támad a kritikusok között: az egyik oldal a magyarul már kanonizált klasszikus szövegek szentségéért és sértetlenségéért kardoskodik, míg a másik tábor az újrafordítások időszerűsége mellett teszi le a voksát. Közismert a Shakespeare műveinek újrafordítása miatt fel-feltámadó vita, és ugyan a fordítás sérthetlenségét emlegető és az újító tábor nehezen jut egyezségre, talán nem szentségtörés arra a (rész) konklúzióra jutni, hogy noha a klasszikusok olvasmányként és az oktatásban még mindig főszerepet

játszanak, ám a kanonizált drámafordítások helyét a színházakban a színpadon elevenül ható, „színpadul tudó” fordítások vették át. Nem azért kell újrafordítani a klasszikusokat, hogy a korábbi nagy fordítókkal versengjen az új fordító, hanem, mert az új fordításokra szükség van: gyakorlati, művészi és közművelődési okok teszik indokolttá születésüket.

A Bernarda Alba házának újrafordítása

García Lorca drámái több újrafordítást megéltek, ezeknek a felkutatása azonban nem mindig egyszerű, hiszen konkrét bemutatóhoz, rendezői felkérésre készültek, nyomtatásban nem jelentek meg. Nagy László *Bernarda*-fordítása a Szolnoki Szigligeti Színház bemutatójára, Horváth Jenő rendező felkérésére készült, így kötetben nem adták ki, ezért nem említettük fentebb Nagy László nevét a nyomtatásban megjelent Lorca-dramák fordítói között.

Nagy László *Krónika-töredék* című naplójában több bejegyzést találunk a fordítói munkáról, s a folyamatot a felkéréstől egészen a darab bemutatójáig nyomon követhetjük. 1975. július 1-jén olvashatjuk az első említést a drámáról: „Elvállaltam Lorca *Bernarda-házát*, a nyáron lefordítom”² – írja a költő. A következő két hét leginkább az olvasással telt,³ majd július 20-án el is kezdte Nagy László a fordítást: „két oldal kész”⁴ – nyugtazza. Az augusztusi bejegyzések valamivel már részletesebbek: „lassan, de biztosan haladtam, néha sokáig kerestem a szót. Lehet, hogy tömörebb lesz a szöveg, mint az eredeti, vagy A[ndrás László] fordítása”⁵ – írja. A nyelvhasználat kérdéséről az alábbi gondolatokat rögzíti: „Nagyon kényesek a dialógusok ilyen paraszti drámában, különösen, ha spanyol. Semmi városias nyelv-fordulat –, én úgy archaizálom, hogy a legnemesebb magyar nyelvből kovácsolom. Ez a dráma görögös magasságú. Csak lenne időm rá elég.”⁶ Már a közelgő határidő miatti feszültséget érezzük ki az egy nappal későbbi sorokból: „Erősen megnyomom a gombot –, ha tíz oldalt megcsinálhatnék a Lorcából! – A fordításnak kész a kétharmada. Délelőtt kézzel írtam, elértem az 50. oldalt.”⁷ A hétvégére azonban mintha oldódna a nyomás: „Élvezem a drámát, keresem

¹ A tanulmány *A spanyol drámairodalom magyarországi recepciója a XIX. századtól napjainkig* című kutatás keretén belül, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² NAGY László: *Krónika-töredék*, Budapest, Helikon, 1994, 72.

³ *Uo.*, 79–80.

⁴ *Uo.*, 81.

⁵ *Uo.*, 87.

⁶ *Uo.*, 88.

⁷ *Uo.*, 88–89.

a szót, minél szebben, igazabban, magyarabban beszéljenek ezek az alakok, akik félíg-meddig magyarok már”⁸ – jegyzi fel augusztus 9-én. A következő hét elején pedig már az elégedettséget és az örömet érezzük: „Befejeztem a Bernarda Albát! [...] Nagyon megnyugodtam, újjászülettem. [...] Azt hiszem, világos, nyelvileg erős a fordítás. Mondható a szöveg. Két napig nézegetem, olvasgatom, s tán javítom is.”⁹ Négy nappal később is még foglalkoztatta a csiszolagatás gondolata: „Lehet, erősen hozzányúlok még, stilizálok szikárabbra. Most pihenjen, ő is, én is.”¹⁰

A naplóból idézett részekből megtudhatjuk tehát, hogy a munka bő öt hétig tartott: július 1-től augusztus 11-ig. Ha azonban az olvasással töltött első két hetet nem számoljuk, akkor gyakorlatilag három hét alatt készítette el Nagy László a dráma újrafordítását. A felsőiskolai költő András László korábbi változatával és egy spanyol kiadással dolgozott. Ez utóbbiról pontos adatokat nem tudunk, de az biztos, hogy volt a birtokában szöveg eredeti nyelven is, hiszen a napló egyik bejegyzésében olvashatjuk, hogy a könyvtár már sürgette a spanyol könyv visszajuttatását.¹¹

Nagy László Bernardája

Sokáig csak a kritikák néhány sorából alkothattunk redukált képet Nagy László Bernarda-fordításáról, hiszen a kézirat négy évtizedig rejtőzködött, ám egy váratlan szerencsének köszönhetően 2016 nyarán előkerült. Pontosabban: nem az eredeti Nagy László-kézirat, hanem a színházi gépelt szöveg.

Nagy Andrásról – Jánosi Zoltán közreműködésével¹² – értesültünk erről, és kettőjük levélváltásából tudható, hogy a word-be szerkesztett változat majdnem betűhíven követi a gépelt eredetit. A fordítás előkerülésével alkalmunk nyílt az eredeti és a szolnoki változat összehasonlítására, ugyanakkor az 1976-os bemutatóra készült átültetés összevethető a húsz évvel korábbi, András László készítette és 1955-ben bemutatott első fordítással is. A továbbiakban

a műfordítói munka szempontjából néhány érdekebb kérdéskört vizsgálunk meg.

A darab alcíme – *Asszonyok drámája Spanyolország falvaiban* – lényeges információt hordoz a helyszínre vonatkozólag, s ez a magyar színpadra állításoknak mindig is sarkalatos kérdése: mennyire tudja és akarja érzékelteni a rendező, hogy vidéki spanyol helyszínen játszódik a történet? A szolnoki előadásról elmondható, hogy szinte olyan, mintha egy magyar faluban történe a családi dráma – a díszlet és a jelmezek is ezt az érzést erősítették fel –, és ebben fontos szerepet játszott a magyar fordítás is. Nagy László arra törekedett, hogy a szereplők magyarul szóljanak. A fordító figyelme pedig arra is kiterjedt, hogy a szereplők vidéki nyelvezete autentikus legyen: „semmi városias nyelv-fordulat”¹³ – olvashatjuk a *Krónika-töredék* egyik bejegyzésben.

Milyen is Nagy Lászlónak a vidéki magyarosságot felidéző nyelvezete? Elsőként néhány ígét vizsgáltunk meg. Lorcánál az *arrancar* (*kitép*) jelentése nem hordoz különösebb többlettárgyat: „Me *arrancar*”¹⁴ los pocos pelos”. A két magyar változat között viszont jól érezhető a különbség: „*kinyúvi* a maradék hajamat” (N. L.), „a maradék pár szál hajamat is *kitépi*” (A. L.). Hasonlóan ízesre sikerült a *fregar* (*dörzsöl, felmos*) ige magyarítása, amikor a Szolgáló arról panaszkodik, hogy a sok takarítás miatt már véres a keze. Nagy Lászlónál a *sikárolástól*, míg András Lászlónál a *dörgöléstől* sebes a cseléd keze. A *toser* ige esetében András László az eredetihez hasonlóan ígét alkalmaz (*köhög*), Nagy László azonban itt egy vidékiesebb melléknévre vált (*göthös*). Az érdekes hangzású *káricsál* ige ugyancsak Nagy László fordításában lelhető fel, amikor Adela panaszkodik Martirio zsörtölődő természetére: „Káricsál örökké”. Az eredetiben és az első magyar fordításban itt egyébként nincs is ige. García Lorca és András László a rákövetkező két mondatban a *Qué lástima... / Milyen kár, hogy...* fordulatot ismétli kétszer. Ez Nagy

13 Nagy László: *Krónika-töredék*, i. m., 88.

14 A kiemelés tőlem (K. E.). A továbbiakban is az idézőjelen belüli kurzívval jelezzük a kiemelt részt. Munkánk során három szöveg-gel dolgoztunk: Federico GARCÍA LORCA: *La casa de Bernarda Alba* = F. G. L.: *Obra completa*, tomo IV, Miguel GARCÍA-POSADA (ed.), Madrid, Akal, 2008, 305–404.; Federico GARCÍA LORCA: *Bernarda Alba háza*, ford.: ANDRÁS László = Federico GARCÍA LORCA *Összes művei*, Magyar Helikon, Budapest, 1967, II. kötet, 591–646.; Federico GARCÍA LORCA: *Bernarda Alba háza*, ford. NAGY László, gépelt kézirat. A hivatkozott idézetek oldalszámát a továbbiakban nem jelöltük, azok az említett három forrásból visszakereshetők.

8 *Uo.*, 90.

9 *Uo.*, 91.

10 *Uo.*, 93.

11 *Uo.*, 195.

12 Itt szeretném kifejezni köszönetemet Jánosi Zoltánnak, hogy – a közelmúltban elhunyt – Nagy Andrásval együtt a rendelkezésemre bocsátotta az értékes kéziratot. Hálás köszönet Ablonczy Lászlónak a kézirat utáni kitartó kutatásáért. A Szolnoki Szigligeti Színház archívumában lévő ügyelői példány másolatát A. Szabó Magda segítségével kaptuk meg.

Lászlónál is megvan, azonban a *káricsál* igével kiegészítve még erőteljesebbé válik a lány panaszáradata.

Az utolsó felvonásban a lányok a hullócsillagokról beszélgetnek. Adelát elvárásolják ezek az éjszakai pontok, ahogy fényes csíkot húzva maguk mögött a semmibe hullnak. Lorca itt a *correr (fut)* igét használja: „[A mí me gusta ver] *correr* lleno de lumbre...” András Lászlónál a csillag „szikrázva *fut végig* az égen”, Nagy Lászlónál pedig „a tündökletet húzza”. Ez utóbbit érezzük líraibbnak és a műfordító költői világával összecsengőnek.

A további archaizált és népies igék ugyancsak Nagy László fordításának falusi miliójét erősítik fel:¹⁵ *pököd (köpköd)*, *gyömtem (gyömösöltem)*, *hízik rajta a szemük (végignézik)*, *kerepelnek (továbbadják)*, *bődülnék (káromkodnak)*, *ne csácsogj (hagyj békén)*, *kibőjtölöd (kibírod)*, *pörlekednek (veszekednek)*, *történülnek (érlelődnek)*, *ármánnyal jön (meg akar rágalmazni)*, *tapodja (tiporja)*, *megmásult (másképpen van)*, *járikál (kimegy)*, *elfátylusul (elmosódik)*.

Az igék mellett érdemes a főnevek és a mellénevek fordítását is összevetni az eredetivel. Amikor Poncia arról panaszkodik, hogy harminc éve csak a maradékot eszi Bernarda házában, András László a „*sus sobras*” részt „ami az asztaláról *megmarad*”, míg Nagy László „eszem a *morzsalékát*” népiesebb formában magyarítja. A *pan caliente* mindkét fordítónál *meleg cipó* lett, Nagy László azonban még kiegészítette a *dombor* jelzővel, amely a cipó kerekdedségét tájnyelvi szóval fejezi ki.

Amikor Magdalena a nagymama hímzéseiről mesél, a „*perrito de lanas*” („bundás kutya”) kép gyapjassága András Lászlónál elvész (*kiskutya*). Lorca feltehetőleg a spanyol vízikutyára (*perro de agua español*), a legősibb kutyafajok egyikére gondolhatott, amelyet az arabok vittek be Spanyolországba. Nagy László a „kis pumi kutya” fordításában kitűnően adja vissza az eredeti kép puhaságát, s ugyanakkor a spanyol reália helyett egy magyar reáliával konkretizál: egy őshonos magyar kutyafaj betoldásával a magyar faluba helyezi a képet.

A gyapjas kutya plasztikusságához hasonló kép jelenik meg a lányok beszélgetésében, amikor a nászlepedőről és a fehérnemű finomságáról ejtenek szót. „*Si fuera rica, la tendría de Holanda*” – mondja Mar-

tirio, ami András Lászlónál: „Ha gazdag volnék, *hollandi gyolcsot* vennék”, míg Nagy Lászlónál az ugyancsak finom kelmét jelölő *batiszt* áll: „Ha tehetném, *batisztot* vennék”.

Martirio gonoszságát ecsetelve Poncia a „*pozo de veneno*”, azaz a *méreg kútjához* hasonlítja a lányt. A két magyar fordítás eltérő szerkezetű: „megmérgezett kút” (A. L.) és „a méreg valóságos kútja” (N. L.). Ugyan csekély a különbség, mégis az utóbbi szintaxisban és jelentésben is közelebb áll az eredeti képhez.

Szintén a púpos lánynak az elérhetetlen szerelemben megkeseredett szívét írja le szemléletesen a „*Déjame que el pecho se me rompa como una granada de amargura*” mondat. Megtévesztő ugyan, hogy a gránátalma után áll a *de amargura*, mely így, a gyümölcs nevével, akár birtokos szerkezetet is alkothatna: a *keserűség gránátalmája*. Akkor értelmezzük azonban pontosan a mondatot, ha az ige vonzataként fordítjuk a *de amargura* kifejezést: szíve tehát a *keserűségtől hasadjon meg*, úgy, mint egy gránátalma. Nézzük a két fordítást: „Szakadjon fel a szívem, mint a gránátalma keserű húsa” (A. L.) / „És megreped a szívem, akár a gránátalma” (N. L.). Nagy László tehát egyszerűsített, a *keserű(ség)* szót kihagyta, míg András László megőrizte, azonban a gyümölcs *húsához* kapcsolta, annak ellenére, hogy a gránátalmának inkább fanyar és édeskés az íze.

A II. felvonás végén Adela szint vall Martirióinak a Pepe iránti érzéseiről: „*Yo no quería. He ido como arrastrada por una maroma.*” / „Nem akartam, de mintha az ár sodort volna el.” (A. L.) / „Nem akartam, de mintha húzott volna egy *vastag kötél.*” (N. L.). Nagy László tehát hüen megtartja a *maroma (vastag kötél)* kifejezést, míg András László a sodró árhoz hasonlítja Pepe vonzerejét. Ez utóbbi megoldás ugyan nem szöveghű, azonban szépen összecseng a *Vérnász* menyasszonyának monológjával, amelyben a vőlegényét elhagyó fiatal lány is a rohanó *sötét folyóvízhez* (Illyés Gyula fordításában) hasonlítja a csábító Leonardót.

A két főhős, Bernarda és Adela karaktere a nyelvhasználatban is szépen kirajzolódik, így érdemes összevetni, hogy ez mennyire érvényesül a fordításokban. Bernardát a cseléd Poncia *madona, dominanta* titulussal illeti, s ezzel már az anya első megjelenése előtt képet alkothatunk a nő zsarnoki karakteréről. Ennek a két szónak a lefordítása tehát fontos a magyar változatban is. Nagy László az *ispánkodó* jelző-

15 Először Nagy László fordítását, a zárójelben pedig András László verzióját adjuk meg.

vel és a *basa-asszonyosság* neologizmussal jellemzi Bernardát. Az *ispán* és a *basa* jól adja vissza a nő uralkodó, irányító jellemét, ugyanakkor a férfias karakterét is kidomborítja, hiszen e két titulus csak férfiakat illetett meg. András László *hajcsár* és *zsarnok* szavait egy fokkal urbánusabb kifejezéseknek érezzük, melyekben a szexusra való utalás nem elsődleges.

Adela lázadó karakterét is ügyesen formálja a szerző a nyelvhasználattal. Amikor Poncia megvádolja azzal, hogy éjjel félmeztelenül állt az ablakban, akkor Adelából az „¡Eso no es verdad!” felkiáltás tör ki. András László fordításában ez „Nem igaz!”, míg Nagy László az eredetnél erőteljesebb kifejezéssel él: „Hazudsz!” – torkolja le Adela a cselédet.

A női szereplők nevei jelentéssel bír, beszédes nevek, ezért érdekes Nagy László szójátéka ott, ahol egyébként az eredetiben nincs: „A Martirio se le olvidar á esto” – olvassuk Lorcánál, s András verziójában: „Martirio majd csak megengesztelődik”. Nagy László viszont Martirio nevének jelentését is beleszövi a fordításba: „Martirio majd csak elfelejti a mártírságát.”

További példák a főnevek csoportjából, amelyek Nagy Lászlónál kimondottan népnyelvi árnyalatot kaptak:¹⁶ *kódisosok* (*koldusok*), *móringos pendely* (*csipkés gyolcsing*), *szőlőbiling* (*szőlő*), *daróc* (*rongy*), *szérű* (*aratás*), *törköly* (*pálinka*), *fehérnép* (*asszony*), *fülönfüggő* (*fülbevaló*), *ágy* (*sógornő*), *zsellér* (*béres*), *jussolás* (*örökség*), *nyelvhadarás* (*csak a rossz nyelvek találták ki*), *menyegző* (*lakodalom*), *tyúktetű* (*bolha*), *tüköre* (*hasonmása*), *csecse* (*melle*), *tengelice* (*pintyőke*), *apácaklastrom* (*zárda*), *fitestvérek* (*bátyjai*), *ménló* (*csődör*), *buba* (*gyermek*), *életes részem* (*az enyém*).

Néhány izesebbre stilizált melléknevet és határozószót is találtunk: *téresebb* (*tágasabb*), *pocsékká pocskolt* (*összetaposott*), *lassúdan* (*lassan*), *sáros hátú* (*szemérmetlen*), *idegen fattyak* (*más falubeliek*), *lélekes* (*szenteskedő*), *férjhez-meendők* (*eladó sorban vannak*), *pendelyesen* (*hálóingben*).

A szerzői utasítások fordításának kérdésköréhez tartozó probléma a nevek toldalékolása, és ebben jellegzetes eltérést figyelhetünk meg a két fordítónál. András László következetesen *-hoz* raggal látja el az utasításban a neveket (Angustiashoz, Ponciához... stb.), amikor valaki a másikhoz fordul. Nagy László

váltogatja a *-nak* és a *-hoz* (Angustiasnak/Angustiashoz, Ponciának/Ponciához... stb.) toldalékokat. Általában a színházi nyelvben, a szerzői utasításokban az előbbi (*-hoz* / *-hez* / *-höz*), vagyis András László megoldása az elterjedtebb.

A szerzői utasításokban megjelenő *silenciót* Nagy László következetesen *csöndnek* fordítja, míg András László *csend* formában használja. Amikor Lorca azonban *pausát*, azaz *szünetet* (A. L.) rendel, Nagy László ezeken a helyeken is szinte mindig *csöndet* ír.

Lorca egy szinesztézikus képben is használja a *silencio* szót. „Te ves este *silencio*?” – kérdezi Poncia az utolsó felvonás vége felé Bernardától. A *ver* (*lát, néz*) igét használja tehát a csend mellett a drámaíró, és nem az *oír/escuchar* (*hall*) igét. A magyar változatokban pedig ezt olvashatjuk: „Érzed ezt a csendet?” (A. L.) / „Nézd, micsoda csend van.” (N. L.) Mindkét fordító megőrizte tehát a szinesztéziát, de Nagy László – ugyanúgy, mint García Lorca –, a látást és a hallást kapcsolja össze egy képben.

Ugyan Nagy László a magyar népi nyelvhez igyekezett alakítani a fordítást, ennek ellenére mégsem tér el drasztikusan az eredeti szövegtől pusztán azért, hogy tájnyelvire faragja a magyar szöveget. Összevetve a megoldásait András László fordításával, néhány helyen éppen Nagy László változata a szöveghűbb. A dráma kezdő mondata is erre példa: „Ya tengo el doble de esas campanas metido *entre las sienes*” – mondja Lorcánál a Szolgáló, s Nagy László szó szerint megőrzi a mondat második felét is: „túl sok már a harang a *halántékom között*”. András László a *halánték* helyett generalizáltabb kifejezést (fej) használt: „Már szétmegy a *fejem* ettől a harangzúgástól” – írja.

Nagy László szöveghűbb a „parece como si estuvieran hechos de *otras sustancias*” mondat fordításakor: „Mintha *más anyagból* formázták volna”. András László itt nem a szószerinti fordítás, hanem egy megfelelő magyar szólás – „Mintha nem is anya születte volna” – mellett tette le a voksát.

A „Cae el sol como *plomo*” mondat az andalúziai nyár melegét érzékelteti Lorcánál. A fordítók megőrizték a hasonlatot: Nagy László ragaszkodott a *plomo* (*ólom*) anyagnév megtartásához („Mint a tüzes *ólom*, olyan a nap”), András László azonban a kemencéhez hasonlítja a forróságot („Süt a nap, mint a *kemence*”).

A dráma egy folyó nélküli faluban (*pueblo sin río*) játszódik. A *río* García Lorcánál jelentéssel rendel-

16 Először Nagy László fordítását, a zárójelben pedig András László verzióját adjuk meg.

kező, ún. plasztikus szó (Takács Zsuzsa), így a fordítónak is ügyelnie kell arra, hogy magyarul se sérüljön a lorcai szimbólumháló. Nagy László nem változtat az eredetin, *folyótlan falu* az ő helyszíne, míg András László *patakká* („ahol még *patak* sem folyik”) keskenyíti a vízfolyást.

Hasonlóan plasztikus szó a *viento* (*szél*), amely a négy őselem közül mindig maskulin szimbólum. Amikor Bernarda a nyolc év gyász alatt a szelet sem engedi majd az utcáról belépni, egyértelmű az utalás a szél és a férfiak közötti párhuzamra. Nagy László itt is hű: „nem fúhat be hozzánk az utcai *szél* sem”, míg András szellővé szelidíti a szél erejét, és ezzel az elem maskulinitását is tompítja.

A harmadik felvonásban a kaput rugdosó csődörről állapítja meg halkán Bernarda, hogy „debe tener calor”, azaz, hogy bizonyára fel van hevülve. Nagy László „igen tüzes” formában szövegűbb a *calor* jelentéséhez, ám András László igéjének – „Biztosan üzekedni akar” – szexuális töltése sokkal erősebb, mint a melléknév, így talán még az eredetinel is jobban kifejezi a lányok elfojtása és a ló ösztönléte között feszülő ellentétet. A következő mondatban azonban Nagy László megoldása lesz erotikusabb töltetű: „A *szűz* kancákat háगतod-e s mikor?” – kérdezi Prudencia, ahol eredetileg a *nuevas potras* jelzős szókapcsolat áll, vagyis nem a *szűz*, hanem az *új kancákat* (A. L.).

Amikor Adela vétkére fény derül a III. felvonás vége felé, András László fordítása a durvább, míg Nagy László megoldása a decensebb: „Esa es la cama de *las mal nacidas*” / „Szalmán *szajhák* henteregnek!” (A. L.) / „A szalma a *szemérmetlenek* ágya.” (N. L.)

Minden műfordítás izgalmas problémaköre a közmondások, szólások, szállóigék, érdekes nyelvi fordulatok más nyelvre ültetésének a kérdése, hiszen ezek esetében a szó szerinti értelmezés tévútra vihet. Természetesen a fordítók nem minden szövegben találkoznak ezzel a problémakörrel, García Lorca drámájában azonban számos ilyen helyzetben kellett döntést hoznia a két fordítónak. Poncia népies nyelvezetét fokozza, hogy García Lorca többször ad ízes szavakat, népi bölcsességeket, vagy akár átkokat is a cseléd szájába. Ez utóbbit érezzük a „Maldita sea!”, azaz az *átkozott legyen!* felkiáltásban. Első előfordulásakor András László egyszerű, de erős szitokként fordítja: „Dögöljön meg!” (A. L.). Nagy László azonban cifrább, és feltehetőleg cigány eredetű¹⁷ átkozó-

dásként fordítja: „Döntse le a rágó ráksúly!” (N. L.) García Lorca ugyanebben a Szolgáló–Poncia közötti párbeszédben, néhány sorral később megismétli az átkozódó mondatot, ez alkalommal azonban kiegészíti egy hosszabb, még durvább rossz kívánsággal: „¡Maldita sea! ¡Mal dolor de clavo le pincha en los ojos!” Mindkét fordítás ízes, tájnyelvi hangszerelésű lett: „Az istennyila ott csapjon bele, ahol van! A holók vájják ki a szemét!” (A. L.) / „Sötét kolera, világos ménkü! És a rosseb égesse ki a szemét!” (N. L.).

Poncia a II. felvonásban is használ egy szólásmondást: „No llegará la sangre al río”, melynek a magyarban bevált formáját használja András László: „Nem eszik olyan forrón a kását.” Nagy László viszont ragaszkodott az eredeti szólásból a vér szó megőrzéséhez, így maga alkotott: „Kevés ahhoz a véred” – olvashatjuk a szolnoki szövegben.

A lányok közül Angustiasnál találjuk a legtöbb példát hasonló népnyelvi fordulatokra. A legidősebb lány Magdalénának így replikázik az első felvonás vége felé: „¡Guárdate la lengua en la madriguera!”, mely a *maradj csendben* bántó formája. András László a „Fogd be a szád!” megoldást választotta, míg Nagy László a „Nyelvedet őrizd barlangjában.” mondatlalt ültette át magyarra a felszólítást. Ismét a felsőiskolai költő volt szövegűbb, hiszen a spanyol mondat szó szerint ezt jelenti, s ezzel ő még a száj–barlang metaforát is megtartotta.

A két lány vitája a II. felvonásban is folytatódik. Ekkor Angustias a hozományával kérkedik, hiszen jóllehet se nem szép, se nem fiatal, Pepe mégis őt választja, mert az őt testvér közül egyedül ő örökölt. A spanyol mondat: „¡Más vale onza en el arca que ojos negros en la cara!” Mindkét fordítás szép és kifejező: „Többet ér a pénzesláda, mint a világ legszebb lánya” (A. L.) / „Ládából az aranypénzek, szép szemeknél többet érnek” (N. L.). A hangzás tekintetében kiemelendő, hogy a fordítók a rímelést is sikeresen visszaadják: spanyolban az *arca* (*pénzesláda*) és a *cara* (*arc*), Andrásnál a *láda*–*lánya*, Nagy Lászlónál pedig a *pénzek*–*érnek* szavak csengenek össze.

Az előadás és a fordítás kritikai visszhangja

García Lorca drámáinak újrafordításakor András László természetesen nem számított Arany-léptékű

itthoni magyar fiatalok szlenghasználatában = Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat, szerk. GADÁNYI Károly, BOKOR József, GUTTMANN Miklós, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Szláv Filológiai és Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely, 1995, 227.

17 H. VARGA Gyula: *Hasonlóság és különbözőség a székelyföldi és az*

viszonyítási pontnak, így nem volt szentségtörés hozzányúltni az első fordításhoz. Erre mégis húsz évet vártak a fordítóink, ám 1976-ban egyidejűleg két új magyarítás is született konkrét színházi megrendelésekre. Somlyó György Várkonyi Zoltán felkérésére dolgozott a Vígszínháznak, míg a fentebb elemzett Nagy László-féle fordítás Horváth Jenő rendezőnek és a szolnoki társulatnak készült. A vígszínházi premiért azért is kísérté fokozott kritikai figyelem, mert az 1955-ös első bemutató óta budapesti színházban nem játszották a darabot.

Elemzésünknek nem célja a két előadás összehasonlítása, zárásként, a kritikákat olvasva mégis érdemes néhány gondolatot idéznünk, különös tekintettel a fordítások kérdésére. A sajtókritika egyértelműen a szolnoki előadásnak fejezte ki elismerését, míg Várkonyi rendezését kevésbé sikerült előadásnak tartották többen is. Ebben a rendezői koncepció és a színészi játék mellett a fordításnak is szerepe lehetett, ami abból is látszik, hogy mindegyik kritika elismerően szól Nagy László fordításáról. És nem csak a szokványos tömondatokban fogalmaznak a kritikusok, hanem sokkal részletesebben dicsérik Nagy László munkáját. Földes Anna úgy véli, hogy a szolnoki színpad feszültebb hangulatához a felsőiskolai költő fordítása – mely „szívet-lelket gyönyörködtető, költőiségében is szikár, szárnyaló fordítás”¹⁸ – nagyban hozzájárult. Fábrián László szimbolikusnak értékeli az újrafordítás gesztusát, amely „az új vagy egyszerűen csak más értelmezést”¹⁹ jelképezi. Az *eruptív erejű* lorcai szöveg és Nagy László fordítása is magasra helyezi a mércét, de a színészek „füllel hallhatólag” örömmel, kedvvel ízlelgették Lorca szavait Nagy László változatában.²⁰ Pór Anna véleménye szerint a rendezés, a színészi játék és a magyar

szöveg mind-mind szerepet játszott abban, hogy a szolnoki értelmezésben emberibb Bernarda szülessen, egy olyan zsarnok, aki önmaga is áldozat: a társadalmi elvárások és a megkövült szokások áldozata. A színpadkép, a jelmezek és a szöveg pedig azt az érzést erősítették fel a nézőkben, mintha a történet egy Szolnok környéki kis faluban játszódna. Ezzel – véli Pór – közelebb került a dráma a nézőkhöz és a fiatalabb generációk számára is könnyebben befogadhatóvá vált. A Nagy László „nyersen erőteljes költői nyelven megszólaló felújítás” pedig kidomborította „a darab realiztikus vonásait”.²¹

Feltűnő azonban, hogy Somlyó György fordítására a Vígszínház bemutatóját ismertető kritikák nem térnek ki. Szerettük volna pótolni ezt a hiányt, azonban eddig nem sikerült Somlyó változatát fellelnünk, így az összehasonlításra sem nyílt lehetőségünk. A Vígszínháztól egyelőre még nem kaptunk választ, de tovább keressük az 1976-ra elkészült másik szöveget, s ha sikerrel járunk, reményeink szerint a jövőben egy hármas komparációvá bővíthet eddigi elemzésünk.

Nagy László költőként, műfordítóként hatalmas életművet hagyott maga után, és prózai írásai is jelentősek. Színpadi művet ugyan nem írt,²² de talán García Lorca híres drámájának az újrafordítása már jelezte azt az irányt, amit Nagy László kijelölt magának. Egy hónappal a halála előtt adott interjúban ugyanis ő maga vetette fel ennek a lehetőségét, amikor E. Fehér Pál a jövőbeli terveiről kérdezte: „S talán drámát is írok.”²³ Nem zárható ki tehát, hogy éppen a spanyol mű fordítása során ébredt fel a drámaírás vágya Nagy Lászlóban. Váratlan és korai halála azonban megakadályozta ennek megvalósításában.

18 FÖLDES Anna: *Bemutatjuk Bernardát*, Nők Lapja, 1976. november 13., 10.

19 FÁBIÁN László: *Bernarda Alba háza, Szolnoki Szigligeti Színház*, Film Színház Muzsika, 1976. október 30., 5.

20 Uo.

21 PÓR Anna: *Időszerű-e García Lorca?*, Színház, 1977. március, 27.

22 Nagy László Lorca darabja előtt is fordított már drámát, Ben Jonsontól *Az alkimista* című színművet.

23 E. FEHÉR Pál: *Interjú Nagy Lászlóval*, Népszabadság, 1977. december 25.

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára

Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek • Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek

Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu